

בדין לשם גירושין (כריתות) בגט

ראשי הפרקים

- א. פירוש הגרמ"ד לסוגיא בגיטין כד וזבחים לפי הרמב"ם
- ב. נוסח אחר בדף כ ומשמעותו – על פי דברי מו"ר הרא"ל
- ג. לשמה במחשבה או בדיבור
- ד. שיטות הגריד"ס בפירוש דברי הרמב"ם ומחלוקתו עם תוס'
 - א. פירוש הרב לגיטין כו, ב
 - ב. פירוש הרב ליבמות נב, א-ב
 - ג. פירוש הרב על פי קונטרס דין לשמה בגט בעריכת הגר"צ שכטר
 - ה. נספח

א. פירוש הגרמ"ד לסוגיא בגיטין כד וזבחים לפי הרמב"ם

למדנו בריש פרק שלישי של מסכת גיטין (כד, א):

מתני'. כל גט שנכתב שלא לשום אשה - פסול. כיצד? היה עובר בשוק, ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני, ואמר זה שמי וזה שם אשתי - פסול לגרש בו. יתר מיכן, כתב לגרש את אשתו ונמלך, מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך - פסול לגרש בו. (כד, ב) יתר מיכן, היו לו שתי נשים ושמותיהן שוות, כתב לגרש את הגדולה - לא יגרש בו את הקטנה. יתר מיכן, אמר לבלר כתוב לאיזו שארצה אגרש - פסול לגרש בו.

גמ'. כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו'; ואלא רישא במאי? אמר רב פפא: בסופרין העשוין להתלמד עסקינן. אמר רב אשי: דיקא נמי, דקתני סופרין מקרין, ולא קתני סופרין קוראין, ש"מ. מאי יתר מיכן? תנא דבי ר' ישמעאל: לא זה שנכתב שלא לשום גירושין, אלא אף זה שנכתב לשום גירושין - פסול; ולא זה שנכתב שלא לשום גירושין

דידיה, אלא אף זה שנכתב לשום גירושין דידיה - פסול; ולא זה שלא נכתב לשום גירושין הא, אלא אף זה שנכתב לשום גירושין הא - פסול. מאי טעמא? אי כתב ונתן ספר כריתות בידה, הוה אמינא למעוטי האיך קמא דלא עביד לשום כריתות, אבל כתב לגרש את אשתו ונמלך, דעביד לשום כריתות - אימא כשר, כתב רחמנא וכתב, אי כתב רחמנא וכתב, הוה אמינא למעוטי האי דלא איהו קא כתיב לה, אבל יש לו שתי נשים, דאיהו קא כתיב לה - אימא כשר, כתב רחמנא לה - לשמה. וסיפא למה ליי? הא קא משמע לן, דאין ברירה.

הדברים מובאים באופן מקוצר בריש מסכת זבחים (ב ב):

וגבי גט דסתמא פסול מנלן? אילימא מהא דתנן: היה עובר בשוק ושמע סופרים מקרין איש פלוני גירש פלוני ממקום פלוני, ואמר: זה שמי וזה שם אשתי - פסול לגרש בו; דילמא כדרב פפא, דאמר רב פפא: הכא בסופרים העשויין להתלמד עסקינן, ולא איכתוב לשום כריתות כלל!

והנה הגאון ר' משולם דוד סולובייצ'יק [= הגרמ"ד] שליט"א למד בשיעוריו למסכת זבחים (ב, ב):¹

... דהנה בסוגיין אמרינן: "הכא בסופרים העשויין להתלמד עסקינן, ולא איכתוב לשום כריתות כלל". ומבואר דהחסרון בהא דנכתב להתלמד אינו משום חסרון לשמה, אלא משום דבעינן כתיבה לשם כריתות, וכתיבה להתלמד אינה לשם כריתות. וכוונת הגמ' לדחות, דאפילו אי נימא דסתמא כשר בגט, מ"מ אם נכתב להתלמד פסול כיון דלא נכתב לשם כריתות.

הרי הדיון הן בגיטין הנ"ל והן בזבחים הוא לעניין לשמה בגט. בזבחים למדו שאין סתם גט לשמה, וצריך לכוון את הדין לשמה. בקס"ד של הגמרא בזבחים רצו ללמוד שהמקרה של להתלמד הוא דין בלשמה, ואם כן, מכאן רואים שאין סתמא לשמה, ודחה הגמרא ולמדה שיש כאן דין אחר, שיש חסרון של לשם כריתות. מן הסוגיה הזאת למד הגרמ"ד שמלבד הדין של לשמה יש עוד דין שצריך לכתוב הגט לשם כריתות, וזהו החסרון של להתלמד - שלא נכתב לשם כריתות, אפילו אם נאמר שסתמא בגט הוא לשמה.

¹ הרב משולם דוד הלוי סאלאוויצ'יק, שיעורי רבנו משולם דוד הלוי על מסכת זבחים, עריכה אי"ח שפיגל, ירושלים תשס"ז, ח"א, עמ' לב (אות ה).

כמדומני שדברי הגרמ"ד בעניין להתלמד אם זה חסרון בלשמה או בדין כריתות הוא למעשה חידושם של תוס' בגיטין כד, א, וכן שם בדף כ, א, וראה תוספות מקבילה במסכת עירובין (יג, א, ד"ה אבל) :

וא"ת והיכי מכשר הכא רב פפא בספר תורה אפילו למאן דבעי לשמה והא תנן בריש כל הגט (שם ד' כד, א) שמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש פלונית פסול לגרש בו ומוקי לה בגמ' בסופרים העשויין להתלמד וספר תורה נמי חשיב לה הכא כעשויין להתלמד ומשמע דלכולהו תנאי אית להו מתני' דהתם מדפריך ולית ליה לר' אחא בר יאשיה הא דתנן וכו'.

הרי הקס"ד של תוס' שהרישא של המשנה בגיטין דף כד למדה שהחסרון בלהתלמד הוא בלשמה, ולכן יש קושיה על רב פפא. והנה תרצו תוס' 1

וי"ל דלהתלמד דהתם לא נכתב כלל להכשר הגט אבל ספר תורה כותב בסתמא לדעת כן שאם יצטרכו ימחקו ממנה פרשת סוטה.²

הרי תירוצם של תוס' הוא שלהתלמד "לא נכתב כלל להכשר הגט" ופירושו שהוא אינו לשם כריתות, וכמו הסוגיה בגיטין ובזבחים, וממילא אין בו הכשר הגט.

הגרמ"ד ביקש להביא ראייה לדבריו מדברי הרמב"ם :

וע' רמב"ם הלכות גירושין (ג, ו) שכתב : "אמר לסופר כתוב גט לפלונית ויהיה עמי לכשאשאנה אגרשנה בו ונכתב ונשאה וגירשה בו³ אינו גט, מפני וכו' ונמצא שנכתב שלא לשם גירושין" ומבואר דאף דגט זה נכתב לשמה, מ"מ פסול משום הנ"ל דבעינן כתיבה לשם כריתות, וגט זה לא נכתב לשם כירתות... לפ"ז נמצא דאי נקטינן דסתמא כשר, גם בנכתב להתלמד ליכא חסרון דאינו לשמה, והחיסרון הוא רק דלא הוי לשם כריתות.

מקורו של הרמב"ם הוא במסכת יבמות (נב, א) :

² וכן ברא"ש למסכת עירובין (יג, א) : וי"ל דלהתלמד דהתם לא נכתב כלל להכשר גט... ובתוספות הרא"ש למסכת סוטה (כ, ב) : "וי"ל דלהתלמד דהתם לא נכתב כלל להכשר...".

³ במקור כתוב : "אגרשנה בו וכו'" והשלמתי את המשפט.

בדין לשם גירושין (כריתות) בגט

אמר רמי בר חמא, הרי אמרו: אמר אחד ללבלר כתוב גט לארוסתי לכשאכנסנה אגרשנה - הרי זה גט, מפני שבידו לגרשה, [נב,ב] ולאשה בעלמא - אין גט, מפני שאין בידו לגרשה.

והנה בתוספות שם (נב,ב) ד"ה ולאשה פירשו:

ולאשה בעלמא אין גט - ואפילו כתוב בו זמן דאחר נשואים כיון דאין בידו לגרשה בשעה שעשאו שליח ונראה לר"י דהיינו דוקא למ"ד אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אבל למאן דאמר אדם מקנה הוי גט דבידו לגרשה...

אולם הרמב"ם בהלכות גירושין (ג,ו) למד אחרת:

אמר לסופר כתוב גט לפלונית ויהיה עמי לכשאשאנה אגרשנה בו ונכתב ונשאה וגירשה בו אינו גט, מפני שלא היתה בת גירושין ממנו כשנכתב גט זה ונמצא שנכתב שלא לשם גירושין, אבל אם אמר לו כתוב אותו לארוסתי לכשאשאנה אגרשנה בו וכנסה וגירשה בו כשר, כתבו ליבמתו ואחר שיבמה גירשה בו הרי זה ספק גירושין הואיל ואינה אשתו גמורה כשכתבו.

לפי הגרמ"ד יש כאן חילוק ברור וחד בין לשם כריתות לבין לשמה. הגט בתחילת דברי הרמב"ם אכן נכתב לשמה, אבל חסר כאן הדין של לשם כריתות, אין כאן "להכשר הגט" בכלל.

אולם, הערנו על דברי הגרמ"ד שלפי פירושו הפשט במשנה בדף כד אינו מדוייק: "משנה: כל גט שנכתב שלא לשום אשה פסול כיצד..." הרי כותרת המשנה הוא "שלא לשום אשה", אבל הבבא ראשונה אינה מדין לשמה אלא מדין כריתות!

אחרונים רבים לא למדו הפשט בדברי הרמב"ם כשיטת הגרמ"ד:

למשל, ערוך השולחן אבן העזר סי' קלב למד:

ולי נראה דהנה הרמב"ם ז"ל כתב הטעם מפני שלא היתה בת גירושין בעת כתיבת גט זה ונמצא שנכתב שלא לשם גירושין ע"ש ולפ"ז הוה כשלא לשמה ואינו גט כלל.

וכן למד בעל שו"ת להורות נתן חלק יד סימן סא:

...מפני שלא היתה בת גירושין ממנו כשנכתב גט זה ונמצא שנכתב שלא לשם גירושין" עכ"ל. הרי דאע"ג שכתב את הגט לשם איש ואשה זו מ"מ לא סגי בכך, אלא דצריך שיכתבנו בכונה לעשות בגט זה מעשה גירושין, ועל כן אם כתב את הגט לשמה בשעה שעדיין לא נשאה וממילא אינו יכול לגרש בו, אין זה בגדר לשמה, כיון שאינו ראוי לעשות בו מעשה גירושין.

כך למד גם מו"ר הרב יוסף דב סולובייצ'יק זצ"ל בשיעורי למסכת יבמות (רשימות שיעורים נב,א):⁴ "וצ"ע, למה פסל הרמב"ם את הגט רק מטעם שנכתב שלא לשמה" וכן למד בשיעוריו למסכת גיטין דף כו,ב.⁵

אולם בשיעוריו לתחילת פרק שלישי בגיטין (כד,ב), ייתכן שהרב למד אחרת:

הרי שבגט טפי פשיטה דלהתלמד דשמע קול סופרים מקרין וכו' פסול דבעינן לשם גירושין, והא דמצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך וכו' פסול הוא, יתר מיכן דמלבד דבעינן לשם גרושין בעינן לשם גירושין אלו, ולכן כי איכתיב לשם רחל אף דהוי לשם גירושין לא הדר איכתיב לשם לאה דחסר לשם גירושין אלו.⁶

במבט ראשון היה נראה שהרב למד כמו בן דודו הגרמ"ד. אולם לא נראה כן, אלא הרב רק אמר פשט בסוגיה על פי לשונו של הסוגיה, וממילא אין כאן ראייה ממנו שהוא סבור שיש דין מיוחד של לשם כריתות או לשם גירושין, שהרי ייתכן יסוד דין זה הוא דין בלשמה כפשטות לשון המשנה וכהבסברו של הרב בדברי הרמב"ם.

נוסיף שגם קשה על הרמב"ם למה לא למד כמו התוס' ביבמות. הרי הרמב"ם פסק שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אז למה הרמב"ם היה צריך טעם חדש של "שנכתב שלא לשם גירושין" הן לפי הגרמ"ד והן לפי כל המפרשים שפירשו את דברי הרמב"ם שמדובר בדין לשמה. וכן הקשה הרב בשיעוריו: הנ"ל למסכת יבמות:

⁴ ספר רשימות שיעורים שנאמרו ע"י הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל על מסכת יבמות, נערך ע"י רצ"י רייכמן, תשע"א, עמ' תקנא, לדף נב ע"א.

⁵ ספר שיעורי הרב על מסכת גיטין חלק א, פרקים א-ג, ליקוט חידושים וביאורים... משיעורי... רבי יוסף דוב סולובייצ'יק, ערוך ע"י הרב גארדאן, ירושלים תשס"ז, עמ' שב.

⁶ שם, עמ' רפו.

וצ"ע, למה פסל הרמב"ם את הגט רק מטעם שנכתב שלא לשמה, והרי אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, וה"ה שאינו מגרש אשה שלא באה לעולם, ומשו"ה הגט פסול מפני שאינו בעל דהאשה לגרשה, וחסרה עיקר דעת הבעלים ודעת המתחייב עבור הגט.

להלן, נדון בקושיה זו.

ב. נוסח אחר בדף כ ומשמעותו – על פי דברי מו"ר הרא"ל

מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל בשיעוריו על מסכת גיטין (עמ' 254) הציע נפקא מינה בין שני הדינים האלה [= בין דין לשמה לבין דין לשם כריתות, וכמו שלמד הגרמ"ד] שעשויה להיות במקרה של כתב על גבי כתב על פי הסוגיה במסכת גיטין (כ,א):

אמר רב חסדא: גט שכתבו שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה, באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן; דתניא: הרי שהיה צריך לכתוב את השם, ונתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דלת, מעביר עליו קולמוס ומקדשו, דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים: אין השם מן המובחר. אמר רב אחא בר יעקב: דילמא לא היא, עד כאן לא קאמרי רבנן התם - דבעינא זה אלי ואנוהו וליכא, אבל הכא לא.

הרא"ל התייחס לחידושים מכתב יד המיוחסים לריטב"א ומובאת בהם גרסה אחרת לגמרא שם. לפי גרסה זו קיימת אפשרות נוספת לחלק בין גט לספר תורה, בכיוון הפוך.⁷ גם רבי יהודה, המכשיר ספר תורה שהעבירו עליו קולמוס לשמה, עשוי לפסול את הגט – כיוון שאין זו כריתות. העברת קולמוס מועילה לעניין דין לשמה בספר תורה, אך היא אינה יכולה לשנות את הגדרתו של הגט ולהפוך אותו לספר כריתות.

הרא"ל המשיך והציע שלפי זה נוכל למצוא נפקא מינה לחילוק בין שני הדינים בסוגייתנו (דף כד). גט שכתב שלא לשם גירושין כלל אינו מוגדר כספר כריתות. כיוון שכך, העברת קולמוס אינה יכולה לשנות את הגדרתו ולהכשיר אותו. לעומת זאת, גט שנכתב לשם גירושין של אישה אחרת – הוא ספר כריתות,

⁷ וכך גרס ראשון זה: "וע"כ לא מכשיר ר' יהודה התם אלא משום דלא בעי כריתות אבל הכא כריתות בעינן וליכא", ואכן כך הוא דק"ס השלם, מכ"י אראס 889 אשר בצרפת וכ"י לנינגרד-פרקוביץ 187: "אי נמי עד כאן לא קאמר ר' יהודה התם [אלא משום] דלא בעינן כריתות אבל הכא בעינן כריתות וליכא" (התוספות "אלא משום" הוא מכ"י לנינגרד הנ"ל), וראה את ההערות בדק"ס שם.

והפסול שלו הוא רק מחמת דין לשמה. בגט כזה העברת קולמוס לשמה עשויה להועיל, כשם שהיא מועילה להכשיר השמות בספר התורה שלא נכתבו לשמה עכ"ד.⁸

שאלתי את עצמי, למה ר' אהרן לא הביא ראיה ונפקא מינה לשני דינים אלו מדברי הרמב"ם הנ"ל, וכמו שלמד הגרמ"ד? נראה שהתשובה היא פשוטה – הרב ליכטנשטיין למד פשט ברמב"ם כמו חותנו והאחרונים שהפסול של "לא לשם גירושין" או "לא לשם כריתות" הוא פסול של לשמה, וממילא לפי הרמב"ם אין לחלק בזה. ויש להביא ראיה לפירוש זה מדברי רמב"ם, הלכות גירושין, ריש פרק ג:

[א] כל גט שלא נכתב לשם האיש המגרש ולשם האשה המתגרשת אינו גט, כיצד סופר שכתב גט ללמד או להתלמד ובא הבעל ומצא שם שנכתב בגט זה כשמו ושם האשה כשם אשתו ושם העיר כשם עירו ונטלו וגירש בו אינו גט.

[ב] יתר על זה כתב לגרש את אשתו ונמלך ומצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך ונטלו ממנו וגירש בו אינו גט אף על פי שנכתב לשם גירושין.

[ג] יתר על כן מי שיש לו שתי נשים ששמותיהן שוין וכתב לגרש את הגדולה ונמלך וגירש בו את הקטנה אינו גט, אף על פי שנכתב לשם האיש המגרש לא נכתב לשם זו שנתגרשה בו.

⁸ במהד' שוטנשטיין כ,א, העורכים כתבו בהע' 6: "עיין פני יהושע שדן אם דברי רב חסדא [יגט שכתבו שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה]" אמורים דוקא בגט שנכתב שלא לשם גירושין כלל, או אפילו בגט שנכתב לשם גירושין אבל עבור אשה אחרת ששמה כשם אשה זו הבאה עכשיו להתגרש". הרי שאלה זו למעשה דנה בשאלת הנוסח של המיוחס לריטב"א. אולם המעיין בפני יהושע כ,א יראה מיד שהם טעו בעניין זה. שהרי הפני יהושע דן שמה אם העברת קולמוס מועיל אם הגט כתוב סתם, ולא שנכתב להתלמד. אולם הוא אינו דן במקרה שהגט נכתב לא לשם כריתות בכלל: "...הא ליתא דא"כ בגיטין נמי יש לחלק בכה"ג אם כתיבה ראשונה היתה סתם או אם נכתב לשם אשה אחרת ששמה כשמה ומדפסיק רב חסדא ונקיט סתמא משמע דבכל ענין שייך בגט האי פלוגתא דר"י ורבנן. ועוד דלכאורה נראה דהיכא דכתבו מעיקרא לשם אשה אחרת ודאי דלא מהני העברת קולמוס כיון דאינתיק מעיקרא בפירוש לשם אשה אחרת כדמשמע לכאורה בפ"ק דעירובין (יג,א) אף שיש לחלק קצת מ"מ משמע מיהו דעיקר מילתא דרב חסדא היינו היכא שכתבו מעיקרא סתם דבגט סתמא נמי פסול כדאיתא בריש זבחים [ב,ב]...." סתם אכן נכתב לשם גירושין, אבל לא לשם אשה מסויימת, ולא דומה בכלל לרישא של המשנה בדף כד, שנכתב להתלמד ולא לשם גירושין כלל. אולם, עיין בדברי האבן האזל, הלי גירושין, פ"ג, הלי טו, ד"ה והנה ביאר, וד"ה ואכן לפי, שדן בדברי הפני יהושע בריש מסכת גיטין בעניין הדין לשם כריתות, ע"ש.

הרי הרמב"ם סיכם כאן את המשנה. שאלנו על דברי הגרמ"ד, הרי הדין של הרישא אינו פסול של שלשמה אלא פסול אחר לגמרי – של לשם כריתות, ואם כן, מה זה עושה במשנה? הרמב"ם כתב את המשנה כצורתה, ומשמע שהפסול של הדין להתלמד (הל' א) אינו מפני שהוא אינו לשם גירושין, אלא הוא פסול של שלא לשמה. זה לבד מצביע על הפירוש בדברי הרמב"ם. ויש להביא עוד ראייה מדברי הרמב"ם, שם, הלכה ד:

יתר על כן אמר לסופר כתוב ואיזו שארצה אגרש בו וכתב הסופר על דעת זו וגירש בו אחת מהן הרי זה ספק גירושין, וכל גט שכתבו שלא לשמה אף על פי שהעביר עליו קולמוס לשמה אינו גט.

הרי לפי פשוטות מסקנת הסוגיה בדף כ,א, ר' אחא למד שחכמים מודים כתב על גבי כתב שבגט אכן הוא כתב, והגט כשר – וזאת לעומת ספר תורה, שיש פסול של זה קלי ואנוהו. לכן נראה שהרמב"ם גרס את גרסת החידושים המיוחסים לריטב"א, שר' יהודה אינו מיחל את דינו של כתב על גבי כתב בגט. וכן למד המפרש (מיוחס להרב המגיד) הלכות גירושין פרק ג, הל' ד.

וכתב הרב אף על פי שהעביר עליו קולמוס וכו' פ' המביא תניין (דף כו) ואפילו לרבי יהודה דאמר גבי כתיבת השם מעביר עליו קולמוס ומקדשו הכא כריתות בעינן וליכא.⁹

הרי אם למד הרמב"ם כראשון זה וכן כמו כתבי היד, צ"ל שהוא למד הדין לשם כריתות שהוא דין שלא לשמה, וכמו שכתב במפורש. נמצא שאין ללמוד כמו הגרמ"ד ברמב"ם –

אמר לסופר כתוב גט לפלונית ויהיה עמי לכשאשאנה אגרשנה בו ונכתב ונשאה וגירשה בו אינו גט, מפני שלא היתה בת גירושין ממנו כשנכתב גט זה ונמצא שנכתב שלא לשם גירושין...

מפני שהוא לא לשם גירושין, צ"ל שהוא לא לשמה, וכמו הרמב"ם שם בהל' א ובהל' ב.

⁹ במהדורות סטנדרטיות של הרמב"ם כתוב הערה על דברי המפרש הזה: "החילוק הזה סברא דנפשיה הוא דלפי הסוגיא אין ר' יהודה מודה והרמב"ם ז"ל פסק כחכמים דפליגי עליה וכ"כ הרא"ש וכתב הר"ן דהלכה כחכמים וכן דעת הרמב"ם בפ"ג. "אולם לאור הנוסחאות של חידושים לגיטין מכתבי יד וכן בדק"ס השלם שרשם כתבי יד כן, במהדורת ר' שבתאי פרנקל יש הערה אחרת: כך גרסו בגמ' הפרש והרמ"ה כתי"י ואזדא לה תמיהת בית שמואל (יד אהרן)."

נמצא מפשטותו של הרמב"ם במשנה לריש פ"ג וכפי שניסח את זה בהל' א-ב, בדבריו בהל' ד' על פי המפרש, וכן בעצם העובדה שר' אהרן לא הביא ראייה מדברי הרמב"ם האלו, אין הפירוש שיש כאן דין מיוחד של "לשם גירושין" אלא יסוד הדין הוא שהגט אינו לשמה.

ג. לשמה במחשבה או בדיבור

מו"ר הרא"ל (בהמשך השיעור הנ"ל, עמ' 255-254) דן בשאלה אם אדם צריך לומר בפיו שהוא מתכוון לשמה או שמא די במחשבה בלבד? התחום הראשון שרב אהרן דן לגביו היה בכתיבת ספר תורה, והביא את ספר התרומה (סי קצב) שפסק שהכוונה לשמה צריכה להיאמר בפה – הן בכתיבת הספר והן בעיבוד הקלף, הן בכתיבת שם ה', וה"ה בכתיבת גט. דבריו הובאו ברא"ש להל' ספר תורה, סי' ג. שם בסי' ד, משתמע מן הרא"ש שיש לחלק בדין לשמה בין כתיבת ספר תורה בכללו לבין כתיבת האזכרות של שם ה' שבספר תורה.

ר' חיים הלוי מבריסק בחידושו על הרמב"ם (הל' תפילין ומזוזה וספר תורה פ"א הט"ו) הצביע על אותו חילוק בטור, יו"ד, סי' רעד, שכתב וז"ל:

צריך שיאמר הסופר כשיתחיל לכתוב ספר זה אני כותב לשם קדושת ס"ת וכו' ואם לא עשה כן פסול.

לעומת זה כתב הטור בסי' רעו:

אף על פי שאומר בתחילת הספר שכתבו לשם קדושת ס"ת בכל פעם שכותב שם צריך לחשוב שכותב לשם קדושת השם.

הגר"ח העיר שכבר הקשו דמאי שנא כוונת קדושת אזכרות דסגי במחשבה לחוד מדין כוונת כתיבת כל הס"ת דצריך דוקא שיאמר בפיו ולא סגי במחשבה בלבד. להבנת החילוק בזה, הגר"ח הסביר:

דשאני דין לשמן של סת"מ דהוא דין כוונה ומחשבה נוספה של לשמן, וע"כ בעינן בזה דיבור כדילפינן לה מפיגול, משא"כ לענין דין כוונה המיוחדת בכתיבת אזכרות וקדושתן דהוא רק שיכתבם בתורת השם, ושיהיו מעשיו וידיעתו מכוונים שכותב את השם.

הרא"ל הסביר את דברי הגר"ח: דין לשמה בכתיבת ספר תורה הוא דין ביצירת הספר והחלת הקדושה עליו. כדי להחיל את הקדושה על הספר, יש צורך באמירה מפורשת בפה. דין לשמה בכתיבת השמות, לא נועד להחיל עליהם

קדושה כלשהי. הדרישה היא שהאדם יתכוון למשמעות הנכונה של השמות שהוא כותב, ולא למשמעות אחרת של המילים האלה, ולמטרה זו די בכך שהאדם יתכוון בליבו למשמעות הנכונה, ואין צריך שיפרש את זה בפה.

על פי חילוק זה בדינים שונים בלשמה, שחלקם צריך אמירה בפה ואחרים סגי לן במחשבה, ר' אהרן ביקש לברר מה הדין בלשמה בגט. האם צריך לומר בפה שהוא כותב את הגט לשמה או די בכוונה בלבו בלבד. למרות דברי ספר התרומה הנ"ל שצריך לומר הכוונה בפה, ר' אהרן ביקש לחלק בין הדינים השונים של לשמה בגט על פי דברי הגר"ח הנ"ל בכתבת ספר תורה. בדיני המשנה בדף כד, שצריך לכתוב את הגט לשם גירושין כדי שהוא ייחשב לספר כריתות, טען הרא"ל שדין זה איננו יוצר חלות מיוחדת בחפץ, אלא רק מגדיר את זהותו הבסיסית. לשם כך אולי די במחשבה בלבד, ואין צורך שהאדם יאמר את זה בפיו שהוא כותב לשם גירושין וכריתות.¹⁰

אולם הדינים הנוספים במשנה מחדשים שלא די בכך שהגט יוגדר כספר כריתות, אלא יש צורך בכוונה נוספת לשם האיש והאשה. לפי ר' אהרן נראה שדינים אלו אינם נוגעים להגדרת הספר עצמו, אלא זוהי חלות מיוחדת הנוספת לגט מכח הכוונה לשמה. לפי זה, טען ר' אהרן, שכדי לייצר את החלות הזו האדם צריך לומר בפיו שהוא מתכוון לשם האיש והאשה. אמנם ציין ר' אהרן שיש בכלל מאתיים מנה, ואם הוא צריך לומר בפיו שהוא מתכוון לגירוש האשה, ממילא כבר אמר שכוונתו שהוא לשם גירושין, ולכן בפועל אין נפקותא מעשית לפי הצעתו לחילוק זה.

לולי דברי הרא"ל אולי היה אפשר לומר בדיוק ההיפך, וזה על פי דברי הגר"ח בכתבת ספר תורה, ועל פי נוסח המיוחס לריטב"א הנ"ל. כדי להפוך נייר לגט, צריך מעשה כוונה חזקה, וצריך להביע את זה בפה, דומה ליצירת ספר תורה. לכן העברת קולמוס אינו די לייצר לשם כריתות וכנוסח הנ"ל. אולם הדין לשמה, הוא תוספת דין, ודי לחשוב בליבו שהוא מתכוון לאיש ולאשה, ולכן העברת קולמוס הוא מספיק לדין לשמה לפי הנוסח הנ"ל.

¹⁰ ראה נספח בסוף המאמר.

ד. שיטות הגריד"ס בפירוש דברי הרמב"ם ומחלוקתו עם תוס'¹¹

א. פירוש הרב למסכת גיטין כו, ב

הרב הביא את דברי הרמב"ם בפ"ג ה"ו ופירש את דברי הרמב"ם "שבאשה בעלמא שאינה ארוסתו לכשאשאנה אגרשנה אינה גט משום דהוי שלא לשמה." ושאל הרב: "שלא כדאורייתא יש בזה פסול יותר מקיף דדבר שלא בא לעולם שהוא חסרון בדעת המתחייב שייד אף בשאר שטרות?" והסביר הרב:

שמוכח מדברי הרמב"ם שאין צריך דעת המתחייב בעד כתיבת הגט, דליכא התחייבות בכתיבה. ופשיטא שבחתימת הגט בעינן דעת המתחייב כבכל שטרות דעלמא אבל לכתיבה בעינן רק ציווי הבעל בעד הלשמה ולא דעת המתחייב.

לפי הסברו של הרב, הרמב"ם סבור שאין כתיבת הגט חלק ממעשה הגירושין, ולכן אין בו התחייבות בכתיבה וממילא לא שייד הדין של אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. לכן הרמב"ם היה צריך להסביר שיש פסול אחר בכתיבת גט זו, והוא שאינו לשם גירושין, כלומר שאינו לשמה.

לפי זה, תוס' סבורים שיש בכתיבת הגט דעת מתחייב, משמע שכתובת הגט הוא תחילת מעשה הגירושין [ואולי זה מפני שיש בכתיבה דין לשמה – ראה להלן], ולכן שייד בו דעת המתחייב ולכן חל בה הדין שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

ב. פירוש הרב ליבמות נב א-ב

והנה ברשימות שיעורים ליבמות נב, א רואין שהרב הזדקק לדברי הרמב"ם האלו והקשה את הקושיה למה הרמב"ם לא פירש כמו שיטת התוס' והציע תירוץ אחר ממה שאמר במסכת גיטין:

וצ"ע, למה פסל הרמב"ם את הגט רק מטעם שנכתב שלא לשמה, והרי אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, וה"ה שאינו מגרש אשה שלא באה לעולם, ומשו"ה הגט פסול מפני שאינו בעל דהאשה לגרשה, וחסרה עיקר דעת הבעלים ודעת המתחייב עבור הגט.

¹¹ אמנם מפרשי הסוגיה ביבמות והרמב"ם דנו בדברי הרמב"ם בניגוד לדברי התוס' והציעו נפקותות ביניהם או תירוצים ליישב למה הרמב"ם לא פירש כמו התוס' חולקים, ראה למשל משנה למלך הלי גירושין פ"ו ה"ג, בני אהובה לפ"ג ה"ג, מרומי שדה ליבמות נב, ב.

ונראה דא"נ שאינו בעלים, והאשה היא אשתו שלא באה לעולם ובכך חסרה לו דעת בעלים להתחייב בדעת המתחייב עבור הגט ומשו"ה פסול, ואם חתמו הגט לפני שקידשה פשיטא דפסול דליכא דעת המתחייב. אלא שהרמב"ם בא לפסול אף בציוור שכתב את הגט לפני שקידשה אלא שאחרי שנשאה חתמו העדים על הגט. דדעת המתחייב דבעל הגט דין הוא בחתימת עדי הגט ולא בכתיבתו. וכאן היתה דעת המתחייב בשעת חתימת העדים. אך מאחר שבשעת הכתיבה לא היתה אשתו משו"ה א"א לכתבו לשמה, ולפיכך הגט פסול.

לפי דברי הרב כאן, הרמב"ם מודה לשיטת התוס' הנ"ל, ובשעת הכתיבה אם הוא תחילת התהליך של מעשה הגירושין, אכן הוא דבר שלא בא לעולם. יתר-על-כן, אפילו אם חתמו העדים על הגט, ואז הגט הוא כמו כל שטרות שצריך דעת מתחייב, הגט הוא פסול מפני שאז הוא דבר שלא בא לעולם ואין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. וייתכן שזה הפשט בדברי הרב במסכת גיטין הנ"ל, אלא הדברים שם אינם ברורים דיים, והצעתי את הפירוש הנ"ל שהוא יותר נראה שם.

אולם אם חתמו על הגט אחרי הנישואין, אז בשעת החתימה יש אישות ואכן הוא דבר שבא לעולם, ולפי התוס' הגט יהיה כשר. אולם לזה חידש הרמב"ם שמלבד הבעייה שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, יש בעייה עקרונית עם גט שנכתב לפני האישות, והוא שלא לשם גירושין, ולפי דברינו פירוש הדבר שהוא אינו לשמה. נמצא לפי זה, שהמחלוקת בין תוס' והרמב"ם הוא במקרה שחתמו אחרי האירוסין, שלפי הרמב"ם הגט פסול, ולפי תוס' הוא כשר.

ג. פירוש הרב על פי קונטרס דין לשמה בגט בעריכת הגר"צ שכטר

בקונטרס בדין לשמה בגט¹² שהובא בספרו של הרב צבי שכטר, ארץ הצבי, בפרק א ("הכותב גט לאשה דעלמא", עמ' קע), המתברר הביא את דברי הרב בזה:

ביבמות (נב). כתוב גט לארוסתי כשאכנסנה אגרשנה, הר"ז גט מפני שבידו לגרשה, ולאשה בעלמא אינו גט מפני שאין בידו לגרשה. ועי'

¹² בתחילת הדברים כתב הרב שכטר: "הקונטרס הזה מיוסד כולו על שיעורי מו"ר הגרי"ד הלוי סאלאוויטשיק, (שליט"א) [זצ"ל], בהוספת ציונים ומראה מקומות לספרי האחרונים.... "אני זוכר שקראתי במקום כלשהו שרב שכטר סיפר שהרב עבר על הקונטרס הזה (וכן על עוד ג' קונטרסים), תיקן דברים והוסיף הערות.

בהגהת משל"מ פ"ו מגירושין ה"ג שבביאור דין זה נאמרו ב' טעמים : התוס' שמה (נב : ד"ה ולאשה בעלמא) כתבו דפסול מדין אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. ולמ"ד אדם מקנה דבר שלבלי"ע שפיר הוי גט כשר. וברמב"ם פ"ג מגירושין ה"ו הסביר, דאינו גט, מפני שלא היתה בת גירושין ממנו כשנכתב גט זה, ונמצא שנכתב שלא לשם גירושין. ועיי"ש בהגהת משל"מ נפק"מ לדינא בין שני הטעמים.

ובאמת צריך להבין טעמו של הרמב"ם, מ"ט חשיבא כה"ג שלא לשמה, הלא הסופר כיוון בשעת כתיבה לשמו ולשמה ולשם גירושין. וכן צריך להבין נמי טעם התוס', דמה שייך לומר לענין כתיבת הגט שיהא בו חסרון דדבר שלא בא לעולם. הלא מעשה הקנין בגירושין היינו נתינת הגט, ואת הנתינה אין בדעתו לעשות עד לאחר שיקדשנה, וחסרון דדבר שלבלי"ע לכאורה לא שייך אלא בעושה מעשה קנין אדבר שלבלי"ע. ועיי"ש בלשון התוס' שכתבו, כיון שאין בידו לגרשה בשעה שעשאו שליח, ומשמע דס"ל דבעינן שליחות לכתיבת הגט, ומילתא דאיהו לא מצי עביד שליח לא מצי משוי, וכמש"כ בהג' הנ"ל. וזה גופא צריך להבין, מ"ט לא יוכל הוא בעצמו לכתוב את הגט קודם שיקדשנה. ומן ההכרח צ"ל דאין כאן ב' טעמים נפרדים לפסול גט כזה, אלא הכל טעם אחד הוא, דבגדר דין לשמה ביאר רבנו הגרי"ד (שיחי') [זצ"ל], דגט אשה שונה משאר שטר קנין דעלמא, בזה דבכל שאר שטרי קנין, כתיבת השטר הוא רק הכשר החפצא של הקנין, ומעשה הקנין היינו – מסירת השטר. משא"כ בגט אשה, דילפינן מקרא דבעינן כתיבה לשמה, והיינו – דצירוף הכתיבה והנתינה ביחד הוא מעשה הקנין של הגירושין, וממילא, כמו בנותן גט לאשה דעלמא קודם שקידשה, על מנת שתגרש בו לאחר שיקדשה, דאינו גט, דקיי"ל דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, כמו כן הכותב גט לאשה דעלמא – קודם שקדשה, אדעתא לגרשה באותו גט לאחר שיקדשה, אינו גט, דתחילת הגירושין צריכה להיות משעת כתיבת הגט. וזוהי כוונת הרמב"ם במש"כ שנמצא שנכתב הגט שלא שמה, דבכה"ג לא נוכל לומר שהיתה הכתיבה תחילת מעשה הגירושין. דהא קיי"ל דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, והיאך נוכל לומר שכבר התחיל לגרש את אשתו בשעת כתיבת הגט, כי עדיין אינה אשתו, שהרי עדיין לא קידשה. ודבר זה דבעינן שיתחיל מעשה הגירושין משעת כתיבה, נלמד מדין לשמה, וזהו שכתב הרמב"ם שנמצא שנכתב הגט שלא לשם גירושין, והם הם דברי התוס' שכתבו לפסול גט כזה מטעם דבר שלבלי"ע,

ואילו למ"ד אדם מקנה דשלב"ע הי' גט שכזה כשר, דאיה"נ דכתיבת הגט היא תחילת מעשה הקנין של הגירושין, וכאמור, וטעם הרמב"ם וטעם התוס' – הכל אחד.

לפי דברים אלו שונה גט משטרות בעלמא שנתנית ומסירת השטר בלבד הוא מעשה הקניין. אולם בגט יש דין של כתיבה לשמה וממילא גם הכתיבה היא חלק ממעשה הקניין, ומעשה הגירושין מתחיל עם כתיבת הגט. אולם כשם שבנתנית גט לאשה בעלמא אין כאן גירושין שהרי זה דבר שלא בא לעולם, גם בכתיבת גט לשם אשה בעלמא (לפני קדושין) הוא דבר שלא בא לעולם. מכיוון שהוא דבר שלא בא לעולם, ממילא אי אפשר לכתוב גט זה לשם אישה זו, שהרי היא אינה אשתו, וזה דבר שלא בא לעולם. הגורם לגט זו להיות פסול מפני שנכתב שלא לשם גירושין, שפירושו כמו שראינו לעיל שהוא לא לשמה. הוא לא לשמה מסיבה פשוטה – הוא דבר שלא בא לעולם, ולכן לא ייתכן שיהיה לשמה, שהרי הוא לא התחיל לגרש את אשתו עם גט זו, שהרי היא לא אשתו, וזה דבר שלא בא לעולם. נמצא שאין בכלל מחלוקת בין הרמב"ם לבין תוס', שהרי יסוד דינו של הרמב"ם הוא דבר שלא בא לעולם.

ה. נספח

כשלמדתי את דברי ר' אהרן זצ"ל בחברותא העיר לי ידידי הרה"ג אהוד שפירא שליט"א מדברי השולחן ערוך, אבן העזר, הלכות גיטין, סימן קלא, סעיף ז:

לפיכך צריך ליזהר כשהבעל מצוה לסופר לכתוב שיאמר (בפני עדים שיחתמו על הגט): "כתוב גט לשם פלונית אשתי. וכן יאמר הסופר בפיו כשמתחיל לכתוב, שכותבו לשם פלונית אשת פלוני ולשמו של פלוני."

הוסיף שם הרמ"א: "הגה: ויאמר כן בפני עדים החותמים על הגט..." משמע שלפי ההלכה צריך לומר בפה מפני שהעדים צריכים לדעת שהוא כתב הגט לשמה, וכן למד הלבוש שם:

וגם הסופר כשיתחיל לכתוב יאמר כן בפיו בפני אותם העדים הריני כותב גט זה לשום פלוני בן פלוני שיגרש את אשתו פב"פ, ולא סגי שיחשוב כן במחשבה אלא צריך שיוציאוהו בשפתיו ושישמעוהו העדים, ויהיו שם שני עידי חתימה בשעה שמתחיל הסופר לכתוב הגט כדי שידעו שנכתב לשמה וכירוהו בשעת חתימה.

אמנם אני טענתי שיייתכן שהמחבר חולק על הרמ"א בזה ולא דרש עדים לשמוע אמירה לשמה והוספתי שלא משמע מן הסוגיות שהעדים צריכים לשמוע שהסופר כותב לשמה. ראה דברי ערוך השולחן, שם, סעיף ו:

וכיון דעיקר הגט הוא לשמה לפיכך כתבו כל הפוסקים שיש לזוהר מאד כשהבעל מצוה לסופר לכתוב הגט שיאמר לו בפני עידי החתימה כתוב גט לשמי פב"פ ולשם אשתי פלונית בת פלוני וכן כשיאמר להעדים לחתום בגט יאמר להם שיחתמו לשמו ולשמה ולשם גירושין ונהגו שעונים כן נעשה ואין זה לעיכובא וכן יאמר הסופר בפיו כשמתחיל לכתוב שכותבו לשם פלונית אשת פלוני ולשמו של פלוני וכן יאמר כל אחד מהעדים כשמתחיל לחתום שחותם לשמו ולשמה ויפרט שםם ולשם גירושין ולא מהני מחשבה ויש עיכוב בזה גם בדיעבד [ב"ש סק"ח] וי"א דהאמירה בפה אינו מעכב ודי במחשבה בלב בדיעבד [ת"ג]...

משמע מדבריו שאין צורך בעדים לשמוע שהסופר כותב לשמה. והנה שם בסעיף י הוסיף בעל הערוך השולחן:

כתב רבינו הב"י בסעיף ח' יהיו שם שני עידי החתימה בשעה שמתחיל לכתוב הגט כדי שידעו שנכתב לשמה ויכירוהו בשעת חתימה עכ"ל ומבואר דדי שיעמדו רק בהתחלת כתיבת הגט ולשון הטור הוא שהעדים החותמים צריך שיהיו שם בשעה שהסופר כותבו ושיכירוהו שזהו הגט שכתב הסופר לשמה ומיהו אפילו אם אינם שם אלא בתחלת הכתיבה ושמעו שמתחיל לכתוב לשמה שפיר דמי עכ"ל ומהש"ע משמע דאפילו לכתחלה א"צ להיות רק בעת ההתחלה אבל בסדר הגט בסעיף כ"א כתב רבינו הב"י בלשון זה וצריך שיעמדו בשעת כתיבת שיטה שם האיש והאשה והזמן וישמעו שכותבו לשמו ולשמה עכ"ל ואינם סותרים זל"ז כמו שיתבאר בס"ד.

הוסיף ערוך השולחן שם בסעיף יא:

דהנה בגמ' לא מצינו כלל שהעדים יעמדו בעת כתיבת הסופר וזה לא נמצא רק בשליח שצריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם ואף גם בשליח אמרו חז"ל שא"צ לעמוד רק בכתיבת שיטה אחת כששמע שכתבו לשמה א"צ יותר [ה' ב] ורב אשי אמר שם דאפילו לא שמע רק קן קולמסא וקן מגילתא יכול לומר בפני נכתב והרי"ף פוסק כן ויש מחמירים לפסוק דווקא שיטה ראשונה אך רש"י ז"ל פי' על שיטה

ראשונה שבה שם האיש והאשה והזמן [ט"ו א] וכל הדברים האלה הוא בשליח ולא בעדים אמנם זהו וודאי דהעדים צריכים לדעת שהסופר כתבו לשמה דאלי"כ על מה הם חותמים ועוד צריכים שיכירו שזהו הגט שהסופר כתבו לשמה.

אמרתי לעצמי ברוך שכיוונתי לדעתו של בעל העורך השולחן בזה, שאין רמז בסוגיות התלמוד לדין זה. עוד הוסיף העורך השולחן בסעיף יב:

ולכן לכתחלה נכון שיעמדו בעת כתיבת הגט ובדיעבד אינו מעכב כלל כמ"ש המרדכי בסדר הגט וז"ל ואם אין שם עדים בשעת כתיבת הגט נראה דכשר דמסתמא כיון שהבעל צוה לסופר בפני עדים לכותבו לשמה מסתמא כתבו לשמה ובהכשר ואפילו אינו מכיר כתיבת הסופר דרוב בקיאים הם ולא הצריכו חכמים להיות בשעת כתיבת הגט אלא למי שצריך לומר בפ"י שלא יוציא בעל לעז על הגט אבל כשהבעל עצמו נותנו אין לחוש שמא לא כתבו לשמה ואעפ"כ טוב הדבר להיות עדים בשעת כתיבת הגט וכן עמא דבר עכ"ל [הובא בב"י] ובזה דברי הטור מבוארים ורבינו הב"י מפני שבגמ' ראינו שגם בשליח הקפידו שלא יעמוד על הכתיבה יותר משיטה אחת כדי שלא להוציא לעז על גיטין הראשונים ע"ש לפיכך לא רצה להחמיר בעדים יותר כיון שלעדים אין שום מקור בש"ס ואדרבה לא רצה לכתוב מפורש שיטה ראשונה אלא לשון התחלה כדי שלא לדמות לגמרי לדין שליח שבגמ' אלא שממילא מובן דהתחלה הוה שיטה ראשונה ובסדר הגט חשש לדעת רש"י שהבאנו וכל אלו הדברים הם חומרות ולא מעיקרא דדינא [ועיי' בב"י].

אחרי כל זה, כמדומני שאין בכלל הערה על דברי ר' אהרן זצ"ל, שהרי הוא דיבר על תחילת כתיבת הגט לשם כריתות וביזה סגי ליה במחשבה לבד, אבל בכוונה הנוספת של לשם האיש והאשה אכן זה צריך להיות בפה. ממילא העדים לא צריכים לשמוע שהוא כתב הגט לשם כריתות שהרי זה רק מגדיר מה נכתב ודי במחשבה לבד, אולם אין הכי נמי הדין המיוחד של לשם האיש והאשה, זה אכן צריך להיות בפה ולפי ההלכה גם בעדים. אולם דברי הרב שפירא שליט"א אכן הם הערה לפי מה שהצעת בסוף פרק ג.